

Олександра Задорожна

ПЕРШИЙ ПСАЛОМ ДАВИДІВ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ІВАНА ФРАНКА (ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ)

В усі періоди української літератури письменники зверталися до тексту Святого Письма. Щоразу по-новому актуалізуючи, інтерпретуючи семантику біблійних образів, вони розкривали внутрішній світ людини своєї епохи, що живе за законами Божими або всупереч їм. Ця літературна традиція зумовлена особливостями християнського світогляду та релігійними канонами, яких здавна дотримувалися українці. Так, вважалося корисним для душі християнина щороку протягом Великого посту прочитати Біблію, або хоча б Книгу Псалмів, звіряючи її духовні приписи з власним життєвим досвідом.

Книга Псалмів як частина Біблії — універсальний «підручник життя», дуже популярний серед українців. До поетичної стилізації псалмів Давидових зверталися у поетичній творчості Тарас Шевченко, Іван Франко, Ліна Костенко. Кожен письменник по-своєму інтерпретує тексти псалмів, враховуючи численні культурологічні, історичні та особистісні (біографічні) чинники. Показова з цього погляду стилізація першого Псалма Давидового — вірш Івана Франка «Блаженний муж, що йде на суд неправих».

Від перших рядків поезії автор полемізує з прецедентною біблійною сентенцією, поставленою в позицію епіграфа: *Блаженъ мужъ, иже не идетъ на советъ нечестивыхъ*, пор. у вірші І. Франка: *Блаженний муж, що йде на суд неправих*. У цьому лаконічному образі сконцентровано головну ідею твору — прославлення активної громадянської позиції, яка стає наскрізною у тексті.

Належність вірша до патріотичної лірики засвідчує семантика ключової лексеми *муж*. У тексті Святого Письма вона вживається із значенням 'християнин', проте кодифікаційна практика ХХ ст. засвідчує ширший спектр значень цієї лексеми: «1. книжн. Державний, науковий, громадський і т. ін. діяч. 2. заст., уроч. Чоловік (у знач. *одружена особа стосовно до сво-*

єї *дружини*)» (СУМ, IV, 820). Актуалізація слова *муж* у першому лексико-семантичному варіанті (далі — ЛСВ) пов'язана з громадянською позицією і автора, і ліричного героя. Відзначаємо, що така семантика не типова для прецедентного конфесійного дискурсу, а в поетичному контексті доцільність такого слововживання пов'язана з потребою увиразнити соціальний зміст лексеми *муж* — 'людина мужня, смілива, з твердими переконаннями'.

Інша ключова лексема аналізованого вірша — епітет *блаженний*. У сучасній українській мові це слово вживається у трьох ЛСВ: «Блаженний — 1) дуже щасливий // Проїнятий щастям, радістю; який виражає щастя, радість. 2) у знач. іменника — у римо-католицькій та греко-католицькій церквах — подвижник, прославлений у процесі беатифікації. 3) у знач. іменника — у православній церкві — найменування деяких святих // те саме, що юродивий» (СУМ-2010, I, 546-547). Текст І. Франка засвідчує дифузію першого і другого ЛСВ слова *блаженний*, що, очевидно, пов'язано з глибоким релігійним досвідом автора, його обізнаністю з православною та католицькою християнськими традиціями.

Конфесійна фраза *блаженний муж* у Франковому тексті — це своєрідна анафорична формула, яка апелює до ще одного конфесійного тексту — заповідей блаженства — порад, які Господь виголосив людям під час Нагорної проповіді. Як і в тексті проповіді, Іван Франко диференціює ознаки блаженних — у першій частині дає пораду, а в другій визначає нагороду, наприклад: *Блаженний муж, кого за тебе лають, кленуть, і гонять, і поб'ють камінням; вони ж самі його тріумф підготовляють, самі своїм осудяться сумлінням*. Однакові початки строф організують мову не тільки граматично, а й семантично — увиразнюють зміст повторюваних ритмоінтонаційних одиниць. Своєрідною кульмінацією розвитку авторської думки є остання строфа поезії, яка починається словами *блаженні всі*, де автор наголошує, що стати *блаженним* та отримати високу нагороду може кожен, хто живе за законами Божими і стійкий до спокус цього світу. Цей висновок прозоро апелює до прецедентного тексту — першого псалма Давидового.

У тексті поезії «Блаженний муж, що йде на суд неправих», як і в оригінальному, псалмовому дискурсі, актуалізовано образ *перешкоди для блаженства*. Це синонімічні фразеосполуки біблійного походження (*суд неправих, сонмища лукавих*), сталий публіцистизм *хвилі занепаду*, лексеми *гвалт, гук*, спільною для яких є негативна конотованість.

Лексеми-складники фразем *суд неправих, сонмища лукавих* — старослов'янського походження. Стилістично вони відповідають жанрові твору (переспів псалма передбачає повтор форми прецедентного тексту), для якого вживання сакральної лексики є стильовою нормою. Також семантика слова *сонмища* («Велика група, зібрання кого-, чого-небудь // Велика кількість, безліч кого-, чого-небудь» (СУМ, IX, 457)) вказує на кількість перешкод для блаженства. Знаковим є поєднання цієї номінації з прикметником *лукавий*: «1. Здатний на різні хитрощі або жарти // Властивий людині з такою вдачею // Сповнений добродушних хитрощів; грайливий (про очі, погляд і т. ін.). 2. Здатний на нещирість, брехню; єхидний // Який таїть у собі нещирість, брехню, єхидність. 3. Який має злі, ворожі наміри; підступний // Який є результатом підступності. 4. заст. Грішний, нечестивий // Уживається як лайливе слово // у знач. ім. лукавий, чол. Біс, диявол» (СУМ, IV, 553). У Франковому тексті відбувається взаємоперехрещення другого, третього і четвертого ЛСВ, мотивоване, очевидно, спільною семою — ‘нещирість, брехня, підступність, грішність’. Пор.: *Блаженний муж, що йде на суд неправих і там за правду голос свій підносить, що безтурботно в сонмищах лукавих заціплії сумління їм термосить*.

Виразне стилістичне навантаження має оксиморонна конструкція *безтурботно в сонмищах лукавих* — блаженний той, хто сміливо бореться зі злом, упевнений у своїх силах навіть у середовищі тих, хто діє несправедливо, відкриває їм очі на гріховну природу їхніх вчинків.

У наведеному фрагменті псалма автор поєднує різностильову лексику: *волить* («заст., уроч. Бажати (в 1 знач.), хотіти» (СУМ, I, 727)), *термосить* («розм. 1. Трясти, смикати, шарпати. // Торгати, тріпати, потрясати, хитати (про вітер, бурю і т. ін.)» (СУМ, X, 90)).

Акцентовано в тексті Франкового вірша заклик використувати усі можливі способи боротьби із нечестивими: *Блаженний муж, що в хвилях занепаду, коли заглухне й найчуткіша совість, хоч диким криком збуджує громаду, і правду й щирість відкрива, як новість*. Така алюзія актуалізує один із зафіксованих у словниках ЛСВ прикметника *блаженний* — ‘юродивий’. Згадаймо, що в історії кожного народу, та й в історії церкви, маємо численні приклади того, що юродиві були речниками правди й справедливості.

Мовну тканину вірша Івана Франка «Блаженний муж, що йде на суд неправих» збагачує синонімічний ряд одиниць на позначення негараздів, які терпить людина на шляху до блаженства: вона повинна вистояти серед житейських *бур і грому, не знати годі, коли о правду й справедливість ходить, її кленуть, лають, гонять, поб'ють камінням*. Найбільше таких контекстуальних синонімів, що утворюють висхідний градаційний ряд, сконцентровано в четвертій строфі поезії: *Блаженний муж, кого за теє лають, кленуть, і гонять, і поб'ють камінням*. Мотивоване звертання автора до біблійного крилатого вислову *побити камінням* — «у Стародавній Іудеї спосіб розправи з людьми, які скоїли тяжкий злочин. Юрба також побивала камінням пророків, що закликали людей до праведного життя. У переносному значенні «побити камінням» — по-звірячому розправитися з людиною; дуже різко засудити когось» (Коваль А., Коптілов В. Крилаті вислови в українській літературній мові. — К., 1975. — С. 220). Уведення цього вислову в текст пов'язане із розвитком стрижневого мотиву і прецедентного псалма, і псалма-переспіву — «боротьба зі злом». Виконуючи функцію однорідного присудка, біблійний вислів завершує ампліфікаційний ряд у Франковому тексті. Декодування цього фрагмента доводить спільність ліричного героя із самим автором, якого неодноразово несправедливо звинувачували, ув'язнювали, якому перешкождали у творчій праці.

Біблійне походження має також алюзійний образ дерева. В авторській інтерпретації його семантика видозмінена, актуалізована за принципом антитексту: псалмоспівець обіцяє блаженному, що *буде він як дерево, посаджене при витоках вод*,

що плоди свої дає в час свій і лист його не опадає, а все, що він робитиме, буде успішним. Натомість І. Франко порівнює блаженного із дубом, який *серед гвалту й звуку стоїть .. посеред бур і грому, на згоду з підлістю не простягає руку, волинь зламатися, ніж поклониться злону*. Наведені рядки мають виразний українознавчий підтекст. За язичницьким повір'ям, дуб був деревом Перуна, тому йому приносили жертви; з дуба виготовляли домовини. У народних піснях дуб символізує чоловіка, у прислів'ях — поважну справу (Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. — К., 2006. — С. 203-204). Крім того, для українців дуб завжди був деревом роду, прообразом Світового Дерева. Старі дуби вважали оберегом, який укріплює дух свободи, дає енергію для волелюбності. Саме тому зібрання козаків, гайдамаків тощо проводили під древніми дубами. За народними спостереженнями, удари блискавки найчастіше спрямовані в дуб.

Зміст останньої строфи поезії знову перегукується з фінальною частиною першого псалма: *Бо знає Господь путь праведних, а путь нечестивих загине*. Франко розгортає цей мотив, нагадуючи, що народ рідко пам'ятає своїх героїв, але їхній подвиг потрібен для історії, і передусім для нащадків, для виховання у них національної свідомості, людської гідності: *Блаженні всі, котрі не знали годі, коли о правду й справедливість ходить: хоч пам'ять їх загине у народі, то кров їх кров людства ублагородить*. Лаконічно висловлену думку прецедентного тексту автор розгортає у виразну синтаксичну конструкцію з експресивно-емоційним змістом.

Стилістично маркованою в поетичному тексті є повна нестягнена форма прикметника *заціплії [сумління]*. У семантиці цього епітета можна прочитувати натяк на характеристику історичної долі України, її поділ і багатовікове перебування під владою різних імперій спричинилися до того, що сучасникам Франка часто були чужими поняття «національна свідомість», «національна гідність».

У тексті вірша відбито морфологічні територіальні особливості карпатської групи говорів (*о правду й справедливість ходить*), що засвідчують особливості ідіолекту автора. Проте ненормативне для сучасної літературної мови вживання при-

йменника **о** та застаріле значення дієслова *ходить* («йдеться про») прозорі для сприймання.

Отже, вірш Івана Франка «Блаженний муж, що йде на суд неправих» — контрастна стилізація першого Псалма Давидового, оскільки автор полемізує із псалмоспівцем, демонструє власне бачення суті блаженства. Розгортанню домінантного громадянського мотиву, пропагуванню активної позиції суспільного лідера підпорядковані використані стилістичні засоби. Вони окреслюють роль суспільного діяча і для історичного процесу загалом, і для Франкової доби зокрема, а також для сьогодення.